

Etnografia (nie)materialnego dziedzictwa Warszawy

Co znaczy „hamuj piętą” i kim jest „morduchna”? Jakie słodycze są związane z Warszawą? Gdzie w stolicy znajdziemy murale upamiętniające pracę Marii Skłodowskiej-Curie? O tych, i wielu innych ciekawostkach dowiedzą się uczestniczki i uczestnicy zajęć Etnografia (nie)materialnego dziedzictwa Warszawy.

Podczas spotkania osoby uczestniczące zapoznają się z terminem kultura, dziedzictwo i dowiedzą się, jakie są jego rodzaje. Sprawdzą, co rozumieją z gwary warszawskiej, porozmawiają o tym, jak zmieniły się na przestrzeni ostatniego czasu wybrane miejsca w Warszawie, poznają również kilka ważnych dla stolicy postaci i przyjrzą się sztuce ulicznej. Na koniec podejmą próbę zaprojektowania własnej, alternatywnej ścieżki turystycznej po Warszawie.

Cele:

- ➔ poszerzenie wiedzy o Warszawie
- ➔ refleksja nad definiowaniem dziedzictwa niematerialnego
- ➔ zwiększenie wiedzy o antropologii jako dyscyplinie naukowej oferującej wiedzę pozwalającą na głębsze zrozumienie najbliższej okolicy
- ➔ przybliżenie biografii wybranych postaci ważnych dla Warszawy
- ➔ poznanie zagadnienia gwary warszawskiej
- ➔ refleksja nad kształtowaniem się przestrzeni miejskiej, m.in. znaczeniem sztuki ulicznej
- ➔ spojrzenie na współczesne relacje młodych ludzi z Warszawą i ich pomysły na kreowanie dziedzictwa Warszawy

Grupa docelowa: klasy szkoły 4–8 podstawowej

W czasie prowadzenia zajęć przydatne będą:

komputer z dostępem do internetu

rzutnik

głośniki

Czas trwania: 135 minut, 3 godziny lekcyjne

PRZEBIEG ZAJĘĆ

■ Ćwiczenie 1

Nasza Warszawa – zapoznanie się

5 minut

rozmowa na forum

załącznik 1
– prezentacja
(slajdy nr 1–2)

Przebieg ćwiczenia

Zadaj osobom uczestniczącym pytania (do wyboru): 1. *Z czym kojarzy Ci się Warszawa?* 2. *Co lubisz w Warszawie?* 3. *Jakie są Twoje ulubione miejsca i aktywności warszawskie?* Poproś każdą osobę o przedstawienie się oraz podanie odpowiedzi na wybrane pytanie.

■ Ćwiczenie 2

Antropologia, etnologia i kultura

15 minut

rozmowa na forum,
praca indywidualna,
wykład

załącznik 1
– prezentacja
(slajdy nr 3–6)

Przebieg ćwiczenia

Zapytaj osoby uczestniczące, czy wiedzą, czym jest antropologia i etnologia. Następnie wyjaśnij, co jest przedmiotem zainteresowania tych dziedzin nauki.

KOMENTARZ DLA OSOBY PROWADZĄCEJ:

Nazw etnografii, etnologii i antropologii kulturowej obecnie często używa się zamiennie na określenie nauk o człowieku i kulturze. To, co się pod tymi pojęciami kryje, najłatwiej zrozumieć, rozkładając na części pierwsze składowe tych pojęć. Słowo *ethnos* pochodzi z greki i oznacza naród, lud, plemię, z kolei *graphos* to dosłownie „piszę”. Etnografię moglibyśmy więc zdefiniować jako opisywanie kultur różnych społeczności i grup etnicznych. Etnografią współcześnie nazywamy jakościową metodę badawczą, której zbiór danych jest przygotowywany głównie na podstawie wywiadów i obserwacji uczestniczącej. Etnografię często utożsamia się z badaniami terenowymi, czyli długotrwałym przebywaniem w miejscu, gdzie żyją osoby, których kulturę chcemy zbadać, tak aby jak najdokładniej, wszystkimi zmysłami doświadczyć ich życia i w efekcie jak najlepiej poznać kontekst powstania i funkcjonowania danej kultury. Etnografia jako narzędzie jest wykorzystywana w wielu dziedzinach nauki, w tym socjologii, historii, a nawet we współczesnych badaniach rynkowych i marketingowych, ale przede wszystkim przez etnologię i antropologię kulturową. Etnologia, łącząca greckie słowa *ethnos* i *logos*, oznaczające naukę, to dosłownie nauka o ludach i narodach, a współcześnie dyscyplina naukowa opisująca różne zjawiska kulturowe. Etnologia jako pojęcie ma swoją specyficzną historię, bo już w XIX wieku była używana przez przedstawicieli europejskiej i kontynentalnej nauki o człowieku jako odpowiednik niemieckiego terminu *Völkerkunde* (badania ludów pierwotnych). Z kolei antropologia kulturowa czy też antropologia społeczna to dyscyplina nauk społecznych zajmująca się człowiekiem (*anthropos* – człowiek, *logos* – nauka) w kontekście kultury, traktowanym jako ukształtowany przez społeczeństwo jednostka i twórca kultury. Antropologia kulturowa zajmu-

je się zatem badaniem kultury we wszystkich jej przejawach. Natomiast podstawowym pytaniem, jakie stawia sobie współczesna antropologia, jest pytanie o to, jak ludzie doświadczają otaczającego ich świata, jak ten świat postrzegają, jak go rozumieją i jak się w nim odnajdują oraz dlaczego zachowują się właśnie tak, a nie inaczej. Te pytania można stawiać sobie, zajmując się z perspektywy antropologicznej najróżniejszymi tematami związanymi z życiem i działalnością człowieka – zwyczajami, rytuałami, dziedzictwem, jedzeniem, tańcem, polityką, muzyką, migracjami, religią, językiem, czasem wolnym i wieloma, wieloma innymi.

Następnie poproś, aby każda osoba na kartce samoprzylepnej napisała (lub wypełniła sondę w [mentimeter.com](https://www.mentimeter.com)), czym według niej jest kultura i jakie elementy mogą zawierać się w kulturze. Daj grupie kilka minut na napisanie odpowiedzi, następnie zbierz je i przeczytaj na forum.

Podsumuj wątek, korzystając ze slajdów prezentacji.

KOMENTARZ DLA OSOBY PROWADZĄCEJ:

Kultura jest to wszystko, co człowiek tworzy wokół siebie, funkcjonując w danej społeczności. Są to zarówno elementy materialne, np. budynki, narzędzia, potrawy, stroje, ale i niematerialne, np. wierzenia, zasady społeczne, język, muzyka. Częścią kultury jest dziedzictwo, czyli różne elementy kultury, które dziedziczymy i uczymy się ich od starszych pokoleń. Ale kulturą jest też to, co współczesne, aktualne. Etnologia i antropologia Warszawy może interesować się historią i dziedzictwem tego miasta, a równocześnie obserwować, jak Warszawa zmienia się przez lata, jakie znaczenie ma dla młodych ludzi współcześnie i jakie warstwy nowej historii zapisują się w przestrzeni miasta.

■ Ćwiczenie 3

Ciekawostki o Warszawie – quiz

Przebieg ćwiczenia

Quiz zawiera pytania jednokrotnego wyboru dotyczące Warszawy. Możesz zachęcić osoby uczestniczące do wspólnego dyskusowania na forum, która odpowiedź jest poprawna lub do zaznaczania odpowiedzi indywidualnie, a następnie wspólnego sprawdzania na forum poprawnych odpowiedzi. Zachęcamy do realizowania zadania z zastosowaniem aktywności ruchowych, zwłaszcza w młodszych grupach (np. głosowanie poprzez przemieszczanie się po sali lub zaproponowanie pokazywania odpowiedzi w formie ruchów/geatów).

10 minut

praca na forum lub
indywidualna

załącznik 1
– prezentacja
(slajdy nr 7–20)

ODPOWIEDZI DO QUIZU I KOMENTARZE DLA OSOBY PROWADZĄCEJ:

01. Warszawa uzyskała prawa miejskie przed 1300 rokiem. Jednak nie od początku tak brzmiała jej nazwa. Jak przed XVI wiekiem brzmiała nazwa miasta Warszawa?

- A. Warszzywka
- B. Warszewa
- C. Warsa

➔ **Prawidłowa odpowiedź: B**

Komentarz: Nazwa miasta zaczęła pojawiać się w dokumentach w XIV wieku jako Warszewa, a od XV wieku również jako Warszowa. Najprawdopodobniej pochodzi od imienia Warsz (skrótowej formy staropolskiego imienia Warcisław lub Wrocisław). Zmiana nazwy na Warszawa w XV wieku wynikała z mazowieckiej wymowy dialektycznej i hiperpoprawnej zamiany e na a po spółgłoskach miękkich (w tym wypadku sz). Legendarna etymologia wywodzi nazwę miasta od imion Warsa i jego żony Sawy.

02. Herbem Warszawy jest warszawska Syrenka. Jako postać pół kobiety, pół ryby stosowana jest od przełomu XVII i XVIII wieku. Jaką wcześniej przybierała formę?

- A. poczwary o ciele węża z kogucią głową i kurzymi łapami
- B. złotej kaczki w koronie
- C. syreny upoczwarzonej, z górną częścią ciała ludzką, a dolną zwierzęcą, ale z nogami i skrzydłami

➔ **Prawidłowa odpowiedź: C**

Komentarz: Dawne przedstawienia warszawskiej Syrenki znamy m.in. z archiwów. Herby miejskie były umieszczane na ważnych dokumentach i księgach miejskich. Herb starej Warszawy przedstawiony na obrazku znajduje się na okładce książki *Regestrum proventuum et expensorum civitatis antiq[ue] varsaviae* z roku 1652 (Księga wpływów i wydatków dawnego miasta Warszawy), czyli mówiąc krótko, księdze rachunkowej.

03. Które obiekty warszawskie znalazły się na światowej liście dziedzictwa UNESCO?

- A. Muzeum Powstania Warszawskiego
- B. Stare Miasto
- C. Łazienki Królewskie

➔ **Prawidłowa odpowiedź: B**

Komentarz: Historyczne centrum Warszawy zostało prawie w 90% zburzone podczas II wojny światowej. Misternie odbudowane na gruzach stało się równie cennym zabytkiem i znajduje się na światowej liście UNESCO od 1980 roku.

04. W Warszawie znajduje się wiele wieżowców. Aktualnie 11 z nich przekracza wysokość 150 m. Najwyższy budynek ma łącznie (wraz z iglicą) 310 m. Jak się nazywa?

- A. Varso
- B. Pałac Kultury i Nauki
- C. Intraco

➔ **Prawidłowa odpowiedź: A**

Komentarz: Komentarz: Varso jest najwyższym budynkiem w Unii Europejskiej oraz szóstym najwyższym w Europie (dane na rok 2024).

05. Który zestaw słów zawiera słowo niezwiązane z Warszawą?

- A.** Wuzetka, Wedel, syrenka
- B.** Wisła, bazyliszek, pańska skórka
- C.** Złota kaczka, rogal świętomarciński, Pałac Kultury i Nauki

➔ **Prawidłowa odpowiedź: C**

Komentarz: Rogal świętomarciński jest tradycyjną słodkością z Poznania. Pozostałe wymienione hasła związane są z Warszawą. Słodkości: ciastko wuzetka, czekolady Wedla i cukierek ślazowy pańska skórka; postaci z legend: warszawska Syrenka, Bazyliszek i Złota Kaczka, a także rzeka Wisła oraz Pałac Kultury i Nauki.

06. W Śródmieściu znajduje się nietypowe osiedle mieszkalne, które jest enklawą natury w centrum ruchliwego miasta. Jak nazywa się to miejsce?

- A.** Domki Fińskie na Jazdowie
- B.** Ogród Saski
- C.** Dolinka Służewiecka

➔ **Prawidłowa odpowiedź: A**

Komentarz: Osiedle Jazdów to miejsce, w którym znajdują się fińskie drewniane domy modułowe, które zostały sprowadzone do Polski po wojnie jako tymczasowe domy dla pracowników Biura Odbudowy Stolicy. Minęły lata odbudowy, a tymczasowe domki stały się stałymi domami dla ich nowych mieszkańców. I choć dziś zostało ich na osiedlu niewiele, nadal mieszkają tam kolejne pokolenia mieszkańców, jest to też przestrzeń działań społecznych i przyrodniczych np. sąsiedzki ogródek.

06. Największym (ok. 19,5 ha) naturalnym zbiornikiem wodnym w Warszawie jest:

- A.** Jeziorko w Parku Szczyliwskim
- B.** Jezioro Wilanowskie
- C.** Jeziorko Czerniakowskie

➔ **Prawidłowa odpowiedź: C**

Komentarz: W Warszawie znajduje się wiele zbiorników wodnych, kilka z nich to zbiorniki torfowiskowe, kilkanaście – stawy parkowe i sztuczne zbiorniki (przeważnie fosy) będące pozostałościami XIX-wiecznych fortyfikacji Warszawy. Jeziorka takie jak w Parku Szczyliwskim to tzw. glinianki, pozostałości po wyrobiskach gliny.

■ Ćwiczenie 4

Warszawskie Tabu wielokulturowe

15 minut

praca w grupach

załącznik 1
– prezentacja
(slajdy nr 21–28)

załącznik 2 – karty
Tabu (podstawowe)

załącznik 3 – karty
Tabu (symbole
Warszawy)

Przebieg ćwiczenia

Zaproponuj osobom uczestniczącym grę Tabu. To gra, w której uczestnicy i uczestniczki mają za zadanie odgadnąć ukryte hasła. W każdej rundzie wybierana jest jedna osoba, która naprowadza graczy na hasło poprzez używanie podpowiedzi z nim związanych (na podstawie opisu na karcie). Do każdego hasła przypisane są również słowa tabu, to znaczy takie, których osoba nie może użyć w swojej podpowiedzi, są zakazane. Podziel klasę na dwie lub trzy grupy (w zależności od liczebności). Grupy naprzemiennie wyłaniają jedną osobę ze swojej drużyny, która losuje karteczkę z hasłem (**załącznik 2**) i naprowadza na dane słowo. Hasło odgadują wszystkie drużyny. Za odgadnięcie hasła drużyna zdobywa 10 pkt. Za błąd osoby naprowadzającej, czyli użycie słów tabu w swojej podpowiedzi, drużyna, z której jest osoba naprowadzająca, traci 5 pkt. Jeśli hasło będzie za trudne do odgadnięcia (pełne imię i nazwisko postaci), do każdego hasła przypisana jest również podpowiedź, której można

udzielić za odjęciem 1 punktu każdej drużynie, dozwolone będzie również skorzystanie z internetu za odjęciem 2 punktów każdej drużynie. Osoba prowadząca pilnuje prawidłowego prezentowania słów i podlicza punkty drużynom. Hasła w tym zadaniu dotyczą postaci ważnych dla Warszawy. To postaci, które pochodzą z Warszawy, ale działały również poza Polską i ich osiągnięcia znane są na całym świecie, lub osób innej narodowości, które przyczyniły się do rozwoju Warszawy. Na koniec podlicz punkty oraz zaprezentuj postaci z tabu, korzystając ze slajdów prezentacji. Zapytaj też osoby uczestniczące, jakie znają inne istotne dla Warszawy postaci, a także dlaczego według nich są one ważne.

■ Hasło: Emil Wedel

Kategoria: przemysł

Opis osoby: Był przemysłowcem i cukiernikiem niemieckiego pochodzenia. W 1872 roku Emil Wedel dostał od swojego ojca wyjątkowy prezent ślubny: fabrykę czekolady. Wyroby produkowane w fabryce zachwycały klientelę. Aby zapobiec powstawaniu podróbek swoich produktów, Emil Wedel podpisywał każdą tabliczkę czekolady własnoręcznym podpisem. Do dziś przy ulicy Szpitalnej znajduje się sklep firmowy i najstarsza Pijalnia Czekolady E. Wedel.

Tabu: czekolada, fabryka

Podpowiedź: Jego pyszne wyroby znajdziecie m.in. w formie torcika i ptasiego mleczka.

■ Hasło: William Lindley

Kategoria: architektura, urbanistyka

Opis: Był angielskim inżynierem, budowniczym linii kolejowych, wodociągów i kanalizacji w wielu miastach europejskich w XIX wieku. Opracował projekt miejskiej sieci kanalizacyjno-wodociągowej dla Warszawy – tzw. filtry Lindleya. Na podstawie tego projektu trzej synowie Lindleya zbudowali kanalizację miasta.

Wariant: W młodszych klasach zachęcamy do użycia alternatywnej, prostszej wersji tabu, z symbolami Warszawy (załącznik 3). Trudniejszą wersję tabu można też mieszać z łatwiejszą wersją zależnie od zaawansowania grupy i możliwości czasowych.

Tabu: woda, filtry

Podpowiedź: To interesujące założenie urbanistyczne, które zaprojektował, znajduje się na Ochocie przy ul. Filtrowej.

■ **Hasło: Bernardo Belotto**

Kategoria: malarstwo

Opis: Był włoskim artystą, nadwornym malarzem króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Namalował 30 obrazów (tzw. wedut) przedstawiających widoki Warszawy. Z wielką dokładnością starał się oddać szczegóły, dzięki czemu jego dzieła po latach zostały wykorzystane przy odbudowie stolicy po II wojnie światowej.

Tabu: malarstwo, obraz

Podpowiedź: Zwany był również jako Canaletto, dzięki niemu wiemy, jak wyglądała Warszawa w XVIII wieku.

■ **Hasło: Stefania Wojtulanis-Karpińska**

Kategoria: sport

Opis: Urodzona w 1912 roku w Warszawie. Od wczesnej młodości wolne chwile spędzała na lotnisku, które znajdowało się wówczas na Polu Mokotowskim. Jako studentka na Wydziale Mechanicznym Politechniki Warszawskiej zaczęła uczęszczać na kursy pilotażu. W czasie II wojny światowej została powołana do brytyjskiej Pomocniczej Służby Transportowej: pilotowała nowo wyprodukowane samoloty z fabryk na lotniska i dostarczała uszkodzone maszyny do warsztatów.

Tabu: samolot, lotnisko

Podpowiedź: Była jedną z pierwszych kobiet w Polsce, które zasiadały za sterami statków powietrznych.

■ **Hasło: Fryderyk Chopin**

Kategoria: muzyka

Opis: Polski kompozytor i pianista. Urodzony w Żelazowej Woli. Przez część życia mieszkał, uczył się i pracował w Warszawie. Jest uważany za jednego z najwybitniejszych kompozytorów romantycznych, a także za jednego z najważniejszych polskich kompozytorów w historii. Był jednym z najsztywniejszych pianistów swoich czasów, często nazywany poetą fortepianu. Jego utwory cenione są za niezwykły charakter – głębokie emocje i ekspresję muzyczną, a także użycie elementów stylistycznych polskiej muzyki ludowej.

Tabu: pianista, fortepian, muzyka

Podpowiedź: Jego muzyka znana jest nawet w Japonii.

■ **Hasło: Maria Skłodowska-Curie**

Kategoria: nauka

Opis: Polska uczona zajmująca się fizyką doświadczalną i chemią fizyczną, podwójna noblistka – laureatka Nagrody Nobla z fizyki (1903) i chemii (1911). Studiowała w Paryżu na Sorbonie, również we Francji razem z mężem Pierre’em Curie prowadziła badania naukowe. Do jej dokonań należą rozwinięcie teorii promieniotwórczości, technik rozdzielania izotopów promieniotwórczych oraz odkrycie dwóch nowych pierwiastków – radu i polonu. Jest pierwszą kobietą, która spoczęła w paryskim Pantheonie w dowód uznania zasług naukowych.

Tabu: rad, polon, Nobel

Podpowiedź: Do jej dokonań naukowych należy m.in. rozwinięcie teorii promieniotwórczości.

■ **Hasło: Irena Sendlerowa**

Kategoria: społeczeństwo, prawa człowieka

Opis: Polska działaczka społeczna. Podczas II wojny światowej zajmowała się pomocą humanitarną udzielaną zarówno cywilom, jak i polskim żołnierzom. W trakcie okupacji niemieckiej pomagała społeczności żydowskiej, szczególnie dzieciom, które ratowała z getta. Odznaczona medalem Sprawiedliwej wśród Narodów Świata. W latach 2007 i 2008 jej kandydatura została zgłoszona do Pokojowej Nagrody Nobla.

Tabu: Żydzi, getto

Podpowiedź: W latach 1940–1944 ocalała od Holokaustu ponad 2,5 tysiąca żydowskich dzieci.

■ **Ćwiczenie 5**

Niematerialne dziedzictwo Warszawy

10 minut

rozmowa na forum,
praca indywidualna

załącznik 1
– prezentacja
(slajdy nr 29–30)

karteczki
samoprzylepne
(lub sonda w
mentimeter.com)

Przebieg ćwiczenia

Zapytaj na forum osoby uczestniczące, czym według nich jest dziedzictwo, z czym im się kojarzy. Po udzielonych odpowiedziach poproś osoby o napisanie na małych kartkach (lub odpowiedź w mentimeter.com), co według nich można dziedziczyć. Przeczytaj na głos odpowiedzi, następnie podsumuj hasło dziedzictwo, korzystając z prezentacji. Podczas omawiania zwróć szczególną uwagę na podział dziedzictwa na przyrodnicze i kulturowe, a kulturowego na dziedzictwo materialne i niematerialne. Wyjaśnij również, że dziedzictwo może być też nieoczywiste, to znaczy takie, które może mieć wartość dla pewnej grupy ludzi, ale nie mieć większej wartości dla innej. Dziedzictwem nieoczywistym mogą być też opowieści, wspomnienia czy umiejętności zwykłych mieszkańców, które bywają przyćmione przez wielkie dokonania historyczne znane na większą skalę. Dopytaj osoby, jakie elementy dziedzictwa kulturowego niematerialnego znają w kontekście Warszawy. Dopowiedz, że mogą to

być np. legendy warszawskie, dokonania znanych warszawiaków, ale i zwyczaje zwykłych warszawiaków, to, gdzie lubią spędzać czas, jakie wartości nadają częściom miasta, sztuka o Warszawie itp. Niematerialnym dziedzictwem jest również język. Dziedzictwem w przyszłości będzie też to, co i jak robimy wspólnie.

■ **Ćwiczenie 6**

Gwara warszawska

Przebieg ćwiczenia

Zapytaj osoby uczestniczące, czy słyszały o gwarze warszawskiej, a może znają jakieś słowa z tej gwary. Następnie wyjaśnij, czym jest gwara warszawska, korzystając z komentarza i prezentacji.

10 minut

praca na forum,
praca indywidualna

załącznik 1
– prezentacja
(slajdy nr 31–33)

załącznik 4 – gwara warszawska, internet, głośniki

KOMENTARZ DLA OSOBY PROWADZĄCEJ:

Gwara warszawska to miejska odmiana języka polskiego powstała prawdopodobnie w drugiej połowie XVIII wieku na bazie gwar dialektu mazowieckiego, a także w postaci zapożyczeń z języków używanych przez zamieszkujących Warszawę przedstawicieli innych nacji (przede wszystkim z jidysz, rosyjskiego i niemieckiego, a także francuskiego). Był to język żywy i tworzone w jego ramach neologizmy (nowe słowa, niezapozyczone z żadnego innego języka). Po 1918 roku głównym ośrodkiem gwary warszawskiej była Wola, natomiast po II wojnie światowej stała się nią Praga, najmniej zniszczona dzielnica miasta. Po wojnie jednym z propagatorów gwary warszawskiej był Stanisław Grzesiuk – polski pisarz, pieśniarz (zwany bardem Czerniakowa). Gwara warszawska po wojnie powoli jednak uległa zanikowi, zostawiając w użyciu tylko nieliczne słowa, używane nawet w kulturze popularnej.

Puść do posłuchania na forum fragment piosenki Stanisława Grzesiuka *Nie masz cwaniaka nad warszawiaka*: https://www.youtube.com/watch?v=ZLtocKqUq_E lub <https://www.youtube.com/watch?v=SSYBSgHMRU4>.

Po przesłuchaniu zapytaj uczestniczki i uczestników, czy wiedzą, o czym śpiewał Grzesiuk, czy zrozumieli słowa, jakich używał. Następnie pokaż na slajdzie fragment tej piosenki i wspólnie z grupą zastanówcie się nad znaczeniem trudniejszych słów.

Na koniec rozdaj każdej osobie kartki z zadaniem na przyporządkowanie słów z gwary warszawskiej do słów z ogólnej polszczyzny lub współczesnej gwary młodzieżowej (**załącznik 4**).

POPRAWNE ODPOWIEDZI:

dzyndzaj – tramwaj

ferajna – ekipa

hamuj piętą – uspokój się

kinol – nos

lipa – kiepsko

morowo – fajnie

morduchna – przyjaciel

patrzatki – okulary

szamać – jeść

łapserdak – łobuz

badylarz – hodowca

kwiatów lub warzyw

chawira – mieszkanie

git – dobrze

makówka – głowa

Na koniec zapytaj, czy słowa z gwary warszawskiej słyszane są nadal współcześnie, czy może same uczestniczki i uczestnicy też ich używają.

■ Ćwiczenie 7

Materialne dziedzictwo Warszawy

Przebieg ćwiczenia

Zaprezentuj uczestniczkom i uczestnikom film *Warszawa kiedyś i dziś. Te same miejsca* (<https://www.youtube.com/watch?v=rN5QDAa1OFU>) omawiający kilka przykładów zmian w przestrzeni miejskiej Warszawy. Po obejrzeniu filmu krytycznie przeanalizuj z grupą, jakie dodatkowe zmiany zaszły w omawianych miejscach od powstania tego filmu (np. rozbudowa bulwarów wiślanych, brak tęczy i remonty na Placu Zbawiciela, niedawna modernizacja Placu Trzech Krzyży, plany odbudowy Pałacu Saskiego itd.). Wybierz 1–2 przykłady do dokładniejszego omówienia, dobierając poziom trudności do możliwości grupy.

20 minut

praca na forum

załącznik 1
– prezentacja
(slajd nr 34)

internet, głośniki

KOMENTARZ DLA OSOBY PROWADZĄCEJ:

Lektor opowiada o tym, jakie zmiany zaszły na przestrzeni kilkudziesięciu lat (przed wojną i dziś) i prezentuje fotografie z różnych okresów. Zmiany te dotyczą zarówno architektury, jak i urbanistyki (np. zburzone budynki i powstające nowe na ich miejsce, brak trakcji tramwajowych, które jeździły niektórymi ulicami przed wojną, dawniej brukowane ulice, neony na ulicach itd.). Film jest z 2016 roku, dlatego warto podkreślić, że wiele z omawianych miejsc wygląda jeszcze inaczej obecnie, co pokazuje, że nawet na przestrzeni kilku lat tkanka miejska może się znacznie zmienić. Warstwy historii nakładają się na siebie, a każda kolejna zostawia po sobie ślad, który możemy odczytywać. Takie zjawisko nakładania się kolejnych warstw np. w przestrzeni miejskiej nazywamy palimpsestem. Można zatem powiedzieć, że zmiany w przestrzeni i pamięć o nich są również rodzajem dziedzictwa materialnego i niematerialnego.

Na koniec zapytaj osoby uczestniczące, czy jest coś, co chciałyby zmienić w przestrzeni Warszawy. Mogą analizować najbliższą okolicę, dzielnicową, osiedlową lub szerszą, ogólnowarszawską. Dopytaj, czy czegoś uczestniczkom i uczestnikom brakuje w mieście, czy czegoś jest za dużo. Czy są to zmiany, na które oni jako mieszkanki i mieszkańcy Warszawy mogą mieć wpływ? Dlaczego? Zachęć młodzież do pisania wniosków w budżecie obywatelskim (<https://bo.um.warszawa.pl/?locale=pl>).

■ Ćwiczenie 8

Warszawska ścieżka alternatywna

Przebieg ćwiczenia

Wprowadź osoby uczestniczące w temat turystyki i zwyczajów zwiedzania: *Warszawę można zwiedzać na różne sposoby. Niektórych interesuje architektura postmodernistyczna, innych galerie sztuki nowoczesnej i muzea, wiele osób ceni muzyczną Warszawę albo wspomina wojenne historie stolicy, ale są też osoby, które lubią poznawać nowoczesną Warszawę i obserwować to, jak się zmienia.* Następnie podziel uczestników i uczestniczki na grupy czteroosobowe i poproś grupy o stworzenie turystycznej alternatywnej ścieżki po Warszawie, to znaczy takiej, która oprócz powszechnie znanych miejsc będzie w sobie zawierać także punkty ważne dla młodego pokolenia. Takie miejsca, które są ciekawe z punktu widzenia młodej osoby i którymi chciałyby się one podzielić. Przeznacz 20 minut na pracę w grupach i 10 minut na prezentację prac na forum. Przedstaw grupom zasady tworzenia tej ścieżki turystycznej:

30 minut

praca w grupach,
prezentacja na forum

załącznik 1
- prezentacja
(slajdy nr 35-36)

kartki A3 dla każdej
grupy, przybory
do pisania lub
rysowania

Narysujcie schemat waszej wycieczki lub plakat promujący punkty programu wycieczki. Wymyślcie nazwę wycieczki, wypiszcie dokładne nazwy punktów do zwiedzenia, czas trwania wycieczki, środki transportu używane podczas trasy (np. pieszo, rower, komunikacja publiczna), a także długość trasy. Ścieżka powinna zawierać:

- min. 5 punktów do zwiedzenia w obrębie Warszawy
- trasę w obrębie min. 2 dzielnic
- 1 lub więcej zabytków, np. architektura, pomnik, przestrzeń miejskie
- 1 lub więcej miejsc spotkań, np. kawiarnia, restauracja, ulubione miejsce w przestrzeni miejskiej

- 1 lub więcej miejsc przyrodniczych, np. park, las, jezioro
- 1 lub więcej galerii sztuki lub muzeum
- 1 lub więcej miejsc sportu lub rekreacji, np. kino, miejsce na koncert, skatepark

UWAGA:

Zależnie od zaawansowania grupy możesz zaproponować, aby uczestnicy i uczestniczki uwzględnili wszystkie powyższe zasady lub wybrali kilka z nich. W podsumowaniu dopytaj, czy było to łatwe zadanie, ew. co było trudne w tworzeniu turystycznej ścieżki. Na co trzeba było szczególnie zwrócić uwagę? Jakie inne pomysły na tematyczną ścieżkę po Warszawie mają osoby uczestniczące? Jaki według nich temat przewodni wycieczki byłby ciekawy? Czy jest coś, co wyróżnia Warszawę spośród innych stolic świata?

■ Ćwiczenie 9

Sztuka uliczna

Przebieg ćwiczenia

Zrób krótkie wprowadzenie do zadania: *Sztuka uliczna to kolejny element tworzący charakterystykę danego miejsca. W Warszawie znane były kapele podwórkowe zapraszające do potańcówki (np. Orkiestra z Chmielnej), zwłaszcza w dwudziestolecie międzywojennym. Obecne w przestrzeni miasta były też kolorowe neony zakładów i kawiarni (zajrzyj do Muzeum Neonów na Pradze-Południe). A w okresie PRL-u szczególnie upowszechniły się murale reklamujące przedsiębiorstwa i instytucje. Współcześnie powraca się do tych form sztuki, na bulwarach wiślanych można obejrzeć uliczne spektakle teatralne i cyrkowe, na skwerach i placach stawiane są nowoczesne rzeźby. Od wielu lat malowane są graffiti na murze przy Torze Wyścigów Konnych na Służewcu przy ulicy Puławskiej, które są żywą galerią sztuki ulicznej. Coraz więcej jest też wielkoformatowych murali upamiętniających ważne osoby czy wydarzenia.* Następnie zaprezentuj osobom uczestniczącym slajdy ze zdjęciami kilku

murali warszawskich i zapytaj, czy odgadną, czego lub kogo dotyczą te murale. Zastanówcie się razem, jaka może być tematyka murali. Czy osoby znają jakieś murale w swojej okolicy i czego one dotyczą. Zapytaj też, co uczestniczki i uczestnicy sądzą o sztuce murali. Czy widzą w niej wartość? Jeśli tak, to jaką. Jeśli nie, to dlaczego nie.

■ Ćwiczenie 10

Podsumowanie zajęć

Przebieg ćwiczenia

Podsumuj zajęcia, zapytaj osoby uczestniczące, które informacje o Warszawie były dla nich nowe, co ich zainteresowało, a także poproś, aby każda osoba powiedziała, napisała lub narysowała na kartce samoprzylepnej, co jest dla niej ważne w Warszawie. Może to być jedno słowo lub całe zdanie opisujące konkretne miejsce, ważne wydarzenie, zjawisko, coś charakterystycznego dla Warszawy, emocje związane z miastem. Opisy lub rysunki możesz zebrać na tablicy (ew. możesz wykorzystać mapę Warszawy i poprosić osoby uczestniczące, żeby przyklejały swoje odpowiedzi na mapie), aby utworzyły mapę myśli.

15 minut

prezentacja
i rozmowa na forum

załącznik 1
– prezentacja
(slajdy nr 37–51)

kartki A3 dla każdej
grupy, przybory
do pisania lub
rysowania

5 minut

rozmowa na forum

załącznik 1
– prezentacja
(slajdy nr 52–53)

karteczki
samoprzylepne

Scenariusz zajęć Etnografia (nie)materialnego dziedzictwa Warszawy powstał w ramach projektu „Edukuj z antropologią!” realizowanego przez Stowarzyszenie „Pracownia Etnograficzna” im. Witolda Dynowskiego. Projekt współfinansuje m.st. Warszawa.

projekt współfinansuje
miasto stołeczne
Warszawa

Stowarzyszenie
Pracownia Etnograficzna